

Гонтар Дмитро Анатолійович,
студент історичного факультету
КДПУ

Проблема соціальних стереотипів у вітчизняній та зарубіжній психології

Людині притаманно створювати уявлення про те, чого вона боїться або чим вона захоплюється. Ці образи ніколи не залишаються абстрактними, люди сприймають їх як живі об'єкти та приписують їм характеристики, що відрізняють їх від самих людей. Таким чином створюються стереотипи [10; с.131].

Соціальні стереотипи, як відомо, відіграють важливу роль у формуванні різних форм суспільної свідомості – релігійної, філософської, етичної, естетичної тощо. Механізми стереотипізації можна простежити в народних традиціях, віруваннях, релігійних ритуалах, міфічних культах тощо. З розширенням соціального функціонування, стереотипи впливали на формування соціальних норм і законів, моральних правил та етичних приписів.

Не випадково дослідження впливу стереотипів на свідомість особистості стали прерогативою психології і посіли чільне місце серед наукових досліджень. Взаємозв'язки між сприйманням і стереотипністю, евристикою та стереотипністю свідчать про трансформацію соціальних надбань в суб'єктивні знання і вчинки, характеризують стосунки індивіда і суспільства [3; с.67].

Стереотипізація приваблювала науковців протягом багатьох років, оскільки вона є суттєвою частиною повсякденної адаптації до соціального середовища і водночас є викривленням реальності, що заважає реально оцінювати людей як унікальних, неповторних особистостей [10; с.131].

Вперше термін «соціальний стереотип» було вжито У.Ліппманом як знання про предмет на основі його сприйняття та оцінку під час безпосереднього впливу [6]. Згідно з У.Ліппманом, стереотипи – це впорядковані, схематичні, детерміновані культурою «малюнки» світу «в голові» людини, що зберігають її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції та права [7; с.125 – 141; 1; с.95]. З того часу було запроваджено до наукового обігу безліч тлумачень цього поняття.

Так, Т. Шібутані визначає соціальний стереотип як «популярне поняття, що позначає певне угруповання людей з точки зору якоїсь ознаки, що легко вирішується, підтримуване поширеним уявленням відносно властивостей цих людей» [11]. Таджурі розуміє під соціальним стереотипом «здатність сприймаючого суб'єкта легко і швидко включати певну людину, котра сприймається, в певні категорії, залежно від її віку, статі, етнічної приналежності, національності та професії, і тим самим приписувати їй якості, що вважаються типовими для людей цієї категорії» [1; с.95].

Г. Тешфел підсумував головні висновки досліджень в галузі соціального стереотипа: 1) люди з легкістю виявляють готовність характеризувати обширні людські групи (або соціальні категорії) за недиференційованими, грубими та пристрасними ознаками; 2) така категоризація вирізняється міцною стабільністю протягом тривалого часу; 3) соціальні стереотипи певним чином можуть змінюватися в залежності від соціальних, політичних або економічних впливів (змін), однак цей процес протікає дуже повільно; 4) соціальні стереотипи стають більш виразними і ворогуючими, коли виникає соціальна напруга між групами; 5) вони засвоюються дуже рано і використовуються дітьми задовго до виникнення чітких уявлень про ті групи, до яких вони відносяться; 6) соціальні стереотипи не становлять собою значну проблему, якщо не існує чіткої ворожості у відносинах груп, однак вищою мірою складно модифікувати їх та керувати ними в умовах значної напруженості та конфлікту [1; с.95 - 96].

В. П. Трусов та Л. Х. Стрікленд на сторінках «Психологічного журналу» говорять про те, що негативна оцінка соціального стереотипу «поширена у зв'язку з помилковим уявленням про обов'язкові деструктивні наслідки стереотипізації, що нібито виражаються в тому, що стереотипне сприйняття обов'язково заважає встановленню добрих відносин між людьми», а також про те, що соціальні стереотипи можуть відігравати і конструктивну роль [8; с.158].

Вивченням проблем стереотипного сприйняття світу особистістю займався також Т. Адорно, який значну увагу приділив дослідженню авторитарної особистості. Т. Адорно дійшов наступних висновків: 1) причиною появи авторитарної особистості є виховання і взаємини з батьками; 2) авторитарні особи не люблять імпульси, що відхиляються від норми (страх, агресія), і частіше екстерналізують їх шляхом проєкціонування на інших людей [2; с.82].

Д. Катц і К. Брейлі проаналізували, яким чином процеси стереотипізації призводять до расової упередженості. Науковці дійшли згоди, що стереотипи є суспільним уявленням, яке виникло внаслідок упередженого впливу тих чи інших суспільних явищ і які не ґрунтуються на реальній основі. На їхню думку, колективні уявлення є перепорою, з якою зустрічаються люди, сприймаючи інші культури. Зміст цього явища полягає в тому, що через призму стереотипу або колективного уявлення, людина бачить подібність у природі або суспільстві, якої насправді не існує. Стереотип – це незмінне утворення, конструкт, який узагальнює різні типи досвіду, підганяючи їх під один зразок на основі мінімальної або навіть хибної подібності [10; с.132 - 133].

В.Г.Крисько, даючи визначення стереотипам національної (етнічної) поведінки, зазначає, що в залежності від стану міжетнічних взаємин стереотипи національної поведінки можуть набувати як позитивного, так і

негативного характеру. Заслуговує на увагу і те, які методи необхідно застосовувати для вивчення стереотипів даного виду: вільного опису, прямого опитування, різноманітними варіантами проєктивних методик, психосемантичними методами [5; с.529 - 530].

Питання впливу гендерних стереотипів на сприйняття у сучасному світі знайшло своє відображення у наукових розробках Е.В.Карепової. На її думку, розуміння гендерного стереотипу є надзвичайно важливим, оскільки багато обдарованих людей вимушені боротися з химерами не лише суспільства, але і зі своїми власними. Усвідомлення того факту, що кожна людина, незалежно від її гендерної приналежності, є індивідуальністю, з власним набором психологічних якостей і властивостей, співвідношенням маскулинності і фемінності в психіці, дасть змогу кожній індивідуальності та суспільству в цілому стати більш продуктивним, гармонійним, таким, що розвивається [4; с.169].

Досліджуючи стереотипи-концепти суб'єктивного досвіду чоловіків і жінок, Л. Д. Тодорів дійшов до висновку, що у вітчизняній психології теоретичні положення статевої ролі стереотипізації розглядалися в рамках соціально-психологічного аналізу (Т.В.Бендас, Т.В.Виноградової, О.А.Вороніна, О.Б.Главник, Т.П.Голованової, О.М.Кікінежді та ін.), медико-психологічного (Д.М.Ісаєв, В.Є.Каган, І.І.Лунін), психолого-педагогічного (Я.Л.Коломенський, М.Х.Мелтсас, Т.І.Юферева і ін.). Л.Д.Тодорів також наголошує на тому, що соціально-культурологічний аспект досліджень гендерних стереотипів широко висвітлено у соціології та культурології. При цьому практично не вивченим залишається питання психологічного змісту гендерних стереотипів, особливостей їх функціонування на рівні індивідуальної свідомості, суб'єктивного досвіду людини [9; с.510 -511].

Дослідження стереотипізації будуть актуальними завжди, оскільки, незважаючи на зміни та трансформації, що відбуваються в суспільстві, людям притаманні упереджені ставлення один до одного, недооцінювання одних і надмірна оцінка інших психологічних характеристик особистості.

Подальше дослідження ролі стереотипів у міжособистісному спілкуванні здійснюється нами у напрямку вивчення стереотипних відносин в системі «викладач - студент».

Список використаних джерел:

1. Агеев В.С. Психологическое исследование социальных стереотипов / В.С.Агеев // Вопросы психологии. – 1986. - №1. – С. 95 – 101.
2. Адорно Т. Типы и синдромы. Методологический подход (фрагменты из «Авторитарной личности») / Т.Адорно // Социс. – 1993. - №3. – С.82.
3. Блинова О.Е. Особистісні чинники розвитку соціальних стереотипів / О.Е.Блинова // Наукові записки Інституту психології ім.Г.С.Костюка

НАН України / За ред акад. С.Д.Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип.28. – С. 67 – 73.

4. Карепова Э.В. Влияние гендерных стереотипов на восприятие в современном обществе // Э.В.Карепова // Актуальні проблеми практичної психології. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д.Максименка. – К., 2008. – Вип.7. – С. 167 – 170.
5. Крысько В.Г. Социальная психология: [словарь-справочник] / В.Г.Крысько. – Мн.: Харвест, 2004. – 688с.
6. Липпман У. Общественное мнение / Пер. с англ. Т.В.Барчунова, под ред. К.А.Левинсон, К.В.Петренко / У.Липпман. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004.
7. Ослон А. У.Липпман о стереотипах: выписки из книги «Общественное мнение» / А.Ослоп // Социальная реальность. – 2006. - №4. – С. 125 – 141.
8. Трусов В.П., Стрикленд Л.Х. Социальная психология в Канаде / В.П.Трусов, Л.Х.Стрикленд // Психологический журнал. – 1983. – Т.4. - №5. – С. 154 – 162.
9. Тодорів Л.Д. Стереотипи-концепти суб'єктивного досвіду чоловіків і жінок / Л.Д.Тодорів //Актуальні проблеми практичної психології. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / За ред. С.Д.Максименка. – К., 2008. – Вип.7. – С. 507 – 516.
10. Худолій А.О. Актуальні питання дослідження стереотипів / А.О.Худолій // Грані. – 2008. - №6(62). – С. 131 – 135.
11. Шибутани Т. Социальная психология / Т.Шибутани. – М., 1969. – 534с.